

Ennakoiva ja saavutettava omaishoitosopimus gerontologisen sosiaalityön työvälineenä

Elina Laine ja Kirsi Günther

Johdanto

Omaishoidolla tarkoitetaan läheisten antamaa hoivaa, jota tuetaan julkisesti. Omaishoivassa kohtaavat yksityinen ja julkinen, ja tätä suhdetta säädellään erilaisilla asiakirjoilla, kuten omaishoitosopimuksella. Omaishoitosopimuksessa omaishoitaja ja hyvinvointialue tekevät sopimuksen, joka sisältää tiedot ainakin omaishoitajan ja hoidettavan hoivasuhteesta, hoitopalkkion määrästä ja maksutavasta, oikeudesta vapaapäiviin ja niiden järjestämiseen, määräämiskäisen sopimuksen kestosta sekä hoitopalkkion maksamisesta hoidon keskeytyessä hoitajasta johtuvasta syystä tai hoidettavasta johtuvasta muusta kuin terveydellisestä syystä (Laki omaishoidontuesta 937/2005). Aikaisemmissa tutkimuksissa omaishoitosopimuksen haasteeksi on kuitenkin havaittu sen heikko sitovuus ja omaishoivan sisällön määrittelemättömyys (Kalliomaa-Puha 2005; Zechner 2016). Sopimus ei useinkaan sisällä omaishoitajan todellista työmäärää (Zechner 2016, 60), ja sopimuksessa on vaikea huomioida omaishoidon erityisiä, muuttuvia ja yksilöllisiä tilanteita (Kalliomaa-Puha 2005; 2007). Samaten siirtyä kunnista hyvinvointialueille on voinut tuoda yllättäviä muutoksia omaishoidosta sopimiseen (Soininvaara 2024).

Omaishoidosta on tullut merkittävä osa ikääntyneiden hoivaa yhteiskunnassa, ja se on yksi kotona tapahtuvan hoivan muoto, jossa läheinen ottaa vastuun toisesta. Ikääntyneitä koskevan politiikan ja niin sanotun kotikään-

teen myötä kodista on muotoutunut keskeinen konteksti ammatilliselle työlle, ja kotia pidetään usein ensisijaisena paikkana ikääntyneelle (Raitakari & Juhila 2022, 31; Raitakari ym. 2022; ks. myös Rostgard ym. 2022). Kotona asumisen ensisijaisuuden korostaminen voi kuitenkin tuottaa omaishoitajalle hoivavollisuuden olosuhteista ja maksettavista korvauksista riippumatta (Ring ym. 2021, 32), ja yksityisissä kodeissa tapahtuvaan omaishoittoon sisältyy vaiettuja ja satuttavia ilmiöitä, kuten omaishoidettavan tai omaishoitajan tekemä lähisuhdeväkivalta (Sointu 2023). Ylipäätään omaishoitajat voivat vältellä omista tarpeistaan puhumista, jos niitä ei tunnisteta palvelujärjestelmässä tai ne ovat ristiriidassa hoidettavan tarpeiden kanssa (Ring ym. 2024, 9). Omaishoitajan ja hoidettavan oikeuksien kannalta olisikin tärkeää, että omaishoidosta sovittaessa ammattilainen tuntee yksilön ja perheen tilannetta, voimavaroja ja mahdollisia riskejä.

Puheenvuorossamme tarkastelemme omaishoitosopimusta gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta. Ajattelemme, että kompleksisten ja moninaisten tilanteiden kohdalla omaishoidon järjestämisessä ja sopimisessa tarvitaan gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta. Gerontologinen sosiaalityö paikantuu tilanteisiin, joissa iäkkään elämässä on haavoittuvuuksia, sosiaalisia ongelmia tai muutoksia (Seppänen 2016; Ahonen ym. 2019; Tiilikainen 2019). Omaishoito ja siihen kytkeytyvien asiakirjojen merkitys on keskeinen osa hoivan järjestämistä ja siten myös gerontologista sosiaalityötä. Satu

Ylinen (2008, 83) nimeää menetelmällisen asiantuntijuuden yhdeksi sosiaalityön asiantuntijuusalueeksi, joka sisältää muun muassa ammattilaisen ymmärryksen hyvästä vuorovaikutussuhteesta, toimivasta tiedonkeruusta ja ikääntyneen asianajosta. Näemme omaishoitosopimukseen sisältyvän menetelmällistä potentiaalia, joka voisi tukea ammattilaisen ja asiakkaan vuorovaikutussuhdetta, tiedonkeruuta ja omaishoitajan ja hoidettavan asemaa. Tosin tällöin omaishoitosopimuksen olisi oltava ennakoiva ja saavutettava.

Puheenvuoromme perustuu Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamaan (2024–2025) Sovittua hoivaa -hankkeeseen. Hankkeen tavoitteena on parantaa omaishoidon käytännön toteutusta sekä omaishoitajan ja hyvinvointialueiden yhteistyötä omaishoitosopimuksen sisältöä ja toimivuutta sekä saavutettavuutta kehittämällä. Pohdimme kirjoituksessamme näitä kysymyksiä erityisesti gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta kysymällä, miten omaishoitosopimus voisi toimia ennakoivana ja saavutettavana työvälineenä gerontologiselle sosiaalityölle.

Ennakoiva omaishoitosopimus sosiaalityössä

Ennakoivalla sopimisella tarkoitetaan ajattelutapaa ja toimintaa, jossa sopimus luo mahdollisuuksia yhteiselle toiminnalle ja antaa suuntaviivoja sovittujen asioiden toteutumiselle käytännössä. Sen keinoin voidaan vahvistaa ja motivoida omaishoitajaa ja hyvinvointialuetta toimimaan tavoitteellisesti omaishoidettavan parhaaksi. Ennakoivalla sopimisella pyritään ehkäisemään ristiriitoja, joita yhteisessä toiminnassa voi syntyä. (Haapio 2013, 38; Haapio ym. 2021.) Myös sosiaalityössä ennakointi on tuttua: työskentelyn lähtökohtana on ennaltaehkäistä ja siten ennakoida sosiaalisten ongelmien kasautumista tai tilanteiden kriisiytymistä. Tässä keskeistä on tulevaisuusorientaatio, jossa tunnistetaan ongelmat sekä suunnitellaan ja

sovitaan niille ratkaisuja. Suunnitelmat ja sopimukset voivat kuitenkin jäädä instituutioiden pakollisiksi toiminnoiksi, jotka ovat yksilöille irrallisia tai vieraita. (Juhila 2018; ks. myös Günther & Raitakari 2012; Günther ym. 2015.) Pohdimme, onko omaishoitosopimukselle vaarana käydä samoin, jos se jää omaishoitajalle vain yhdeksi lomakkeeksi muiden joukossa tai jos sen sisällöt tuntuvat teknisesti ja mekaanisesti laadituilta. Palveluiden suunnittelu sekä suunnitelmien ja päätöskien näkyväksi tekeminen dokumentoinnissa on kuitenkin olennaista asiakasturvallisuuden ja erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien yksilöiden kannalta (Kääriäinen 2022).

Keskeistä ennakoivassa sopimusajattelussa on sen tapa tiedostaa inhimillisyyden – sopimukset eivät ole vain teknisiä ja juridisia asiakirjoja, vaan niihin sisältyy yhteistoiminnan mahdollisuuksia, erilaisten toiveiden ja tarpeiden ennakointia sekä vuorovaikutussuhteessa muodostuvia ajatusrakennelmia (Kalliomaa-Puha 2005). Inhimillisyyden huomioiminen on keskeistä omaishoitosopimuksen kohdalla, sillä sopimukseen sisältyy tilanteiden affektiivisuus: sopimukset voivat yhtäältä herättää luottamusta ja toimijuuden tunnetta sopijaosapuolissa, toisaalta yksilöllä voi olla kokemuksia sanattomista ja epävirallisista sopimuksista sekä niiden rikkoutumisesta (ks. Halen 2019, 159; Ring ym. 2021; 2024). Omaishoidon kohdalla epäviralliset sopimukset voivat paikantua kysymyksiin läheisen kokonaisvaltaisesta hoivavastuusta, kuten yhteisen kodin huolehtimisesta tai kaupassa käynnistä, joita ei tunnusteta omaishoitosopimuksessa (Zechner 2016, 61). Ylipäätään omaishoidosta sovittaessa ei aina tiedosteta, että sopimus asettaa omaishoitajan ja hoidettavan uudenlaisiin rooleihin, joissa esimerkiksi läheinen ja merkityksellinen ihmissuhde muuttuu puolison ottaessa kokonaisvaltaisen hoivavastuun toisesta (Tikkanen 2022).

Epäselviä tilanteita välttääkseen hyvinvointialueilla ja niissä työskentelevillä omaishoidon työntekijöillä on oltava taitoa tarkastella asiakkaan kontekstia, arkea ja yksilöllistä elämän-

tilannetta, mikä olisi hyödynnettävissä sopimusajattelussa: lopputuloksen sijaan on tärkeää huomioida, miten sopimukset käytännössä toteutuvat ja miten mahdollisia ongelmia voitaisiin ennaltaehkäistä (Kalliomaa-Puha 2005). Ennakoivassa sopimisessa pyritään siis tunnistamaan ja ennakoimaan muuttuvia hoivan tilanteita siten, että sopimus jäsentää yhteisesti rakennettua vuorovaikutusta, jossa erilaisista toiveista, odotuksista ja tulkinnoista keskustellaan ja neuvotellaan. Olennaista on tunnistaa sopimus osana arkista vuorovaikutusta, jolloin se tuottaa mahdollisuuksia kysyä, keskustella ja neuvotella omaishoitajan ja hoidettavan elämästä (ks. esim. Kalliomaa-Puha 2007, 370). Omaishoitajat kokevat usein myös tarvitsevansa ajantasaista ja saavutettavaa tietoa omista rooleistaan ja oikeuksistaan palveluissa (Bressan ym. 2020, 1954), ja näistä olisi tärkeää keskustella sopimustilanteissa.

Gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuuteen kuuluu ikäihmisten oikeuksien edistäminen ja vahvistaminen (ks. Seppänen 2016): tehtävänä on esimerkiksi puolustaa niiden iäkkäiden ja läheisten oikeuksia, jotka muuten herkästi marginalisoidaan yhteiskunnassa. Omaishoitosopimuksen kontekstissa tämä voi tarkoittaa omaishoidettavan ja omaishoitajan asianajoa sekä osallisuuden tiedostamista sopimustilanteessa. Myös ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta korostetaan, mutta ikääntyneet voivat itse kokea palvelut paternalistiseksi (Casado ym. 2020, 889). Tämä on tärkeää tunnistaa omaishoitosopimuksen kohdalla, sillä se muodostaa epäsymmetrisen valtasuhteen, jossa hyvinvointialue – eli julkinen valta – on erilaisessa asemassa suhteessa läheistä hoitavaan omaishoitajaan ja hoidettavaan (Kalliomaa-Puha 2007, 419; Zechner 2016, 59). Sosiaalityön asiantuntijuuteen kuuluu erilaisten valta-asetelmien tunnistaminen ja niiden purkaminen; esimerkiksi sopimustilanteet ovat harvoin täysin neutraaleja, vaan yksilöt asettuvat niihin erilaisista asemista käsin. Näissä tilanteissa työntekijältä vaaditaan eettistä kykyä tasapainotella erilaisten toiveiden

ja asemien välillä, jotka paikantuvat esimerkiksi instituution taloudellisiin resursseihin, läheisten toiveisiin ja iäkkään itsemääräämisoikeuteen (ks. Ylinen 2008, 77). Ennakoiva sopiminen paikantuu siis kysymykseen asiakkaan edusta ja itsemääräämisoikeudesta sosiaalityössä (Kalliomaa-Puha 2007, 371).

Gerontologisessa sosiaalityössä työskennellään usein sellaisten ikäihmisten kanssa, joiden toimintakyvyssä ja arjen selviytymisessä on erilaisia muuttuvia haasteita, ja nämä voivat aiheuttaa jännitteitä työntekijän, omaishoidettavan ja hoitajan välille (ks. Ylinen ym. 2023). Erityisesti omaishoidon kohdalla eettisiä jännitteitä voi syntyä tilanteiden ollessa muutosalttiita, sillä niihin sisältyy ainakin kahden ihmisen elämäntilanteet: sekä hoidettavan että hoitajan tilanne voi muuttua äkistikin, mikä vaatii myös omaishoitosopimukselta ennakoitua ja joustavuutta. Tilanteiden ennakoitua palautuu kysymykseen inhimillisyydestä: omaishoitaja voi esimerkiksi huomata omassa jaksamisessaan tai terveydentilassaan muutoksia mutta epärooi ottaa yhteyttä, koska ei tiedä, mitä muutoksista seuraa. Näitä tilanteita voitaisiin huomioida ennakoivassa sopimisessa, jossa työntekijän ja omaishoitajan välisessä vuorovaikutuksessa keskusteltaisiin, varauduttaisiin ja kuulosteltaisiin tulevaisuuteen paikantuvia kysymyksiä, riskejä ja mahdollisuuksia.

Saavutettavat sopimukset gerontologisessa sosiaalityössä

Gerontologisen sosiaalityön erilaiset asiakirjat, kuten omaishoitosopimukset, voivat olla vaikeaselkoisia: niissä käytetty kieli ja käsitteet saattavat avautua hankalasti lukijoilleen (esim. Tiililä & Karvinen 2017; Kalliomaa-Puha ym. 2023). Omaishoitaja voi kokea haasteita esimerkiksi tiedon käsittelyssä, mikäli se sisältää vaikeaa lääketieteellistä terminologiaa tai siitä on haasteellista tavoittaa yksilön kannalta olennaisimmat ja ajankohtaisimmat kohdat (Werner ym. 2017, 196). Omaishoitajat ovat

hyvin heterogeeninen ryhmä: on tunnistettava perhe- ja parisuhteiden moninaisuus, useat vähemmistöt ja perheiden erilaiset tavat järjestää hoivaa (ks. Ray ym. 2015, 1305). Vuonna 2023 omaishoitosopimuksen tehneitä 65 vuotta täyttäneitä omaishoitajia oli 28 816 (Sotkanet 2023). Ikääntyminen voi aiheuttaa muutoksia muun muassa muistamisessa ja tiedon käsittelyssä. Saavutettavuuden merkitykset koskevat myös vieraskielisten palveluita: esimerkiksi digitaalisissa sosiaalipalveluissa koetut kielelliset haasteet voivat vähentää maahan muuttaneiden uskoa omien asioiden hoitamiseen ja osallisuuden kokemukseen (Granholm ym. 2023). Gerontologisessa sosiaalityössä moninaisuuden tunnistaminen ja edistäminen on keskeistä, jotta palvelut olisivat saavutettavia.

Saavutettavuudessa on kyse laajasta ilmiöstä, joka moninaisuuden tunnistamisen ohella sisältää erilaisten fyysisten, kielellisten ja verkossa toteutuvien ympäristöjen rakentumisen siten, että ne ovat kaikille mahdollisia, saatavilla ja sopivia (Invalidiliitto 2024). Sopimusten ymmärrettävyys puolestaan kytkeytyy tiiviisti kognitiiviseen saavutettavuuteen, jossa korostuu ymmärrettävyys, selkeys ja havainnollisuus. Tämä on tärkeää: jos lukija ei ymmärrä tekstin sisältöä, hän ei tiedä, mihin on sitoutunut ja mitkä ovat hänen velvollisuutensa ja oikeutensa. Kognitiivista saavutettavuutta voidaan edistää selkokielistämällä tekstiä tai vahvistamalla sen ymmärrettävyyttä erilaisten kuvien (Selkokeskus 2024), kaavioiden ja kuvakkeiden avulla.

Viime aikoina tutkimuksissa on nostettu esiin visualisointimenetelmien etuja asiakirjojen saavutettavuuden parantamisessa (Haapio ym. 2016; Pitkäsalo ym. 2022). Kuvittamisella tarkoitetaan tekstin havainnollistamista kuvalla (Kalliomaa-Puha ym. 2023). Myös sarjakuvallistaminen on yksi keino tukea asiakirjojen ymmärrettävyyttä, jolloin kuvien ja sanojen vuorovaikutuksella rakennetaan ymmärrystä dokumentista (ks. esim. Günther & Oja 2023). Omaishoitosopimuksen kontekstissa kognitiivisen saavutettavuuden vahvistaminen

voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kuvia ja selkokieltä käyttämällä tehtäisiin ymmärrettäväksi, mitä omaishoiva on, miten ja millaisin palveluin omaishoitajan jaksamista tuetaan ja mistä sopimuksessa tosiasiallisesti sovitaan. Visualisoinnilla pyritäänkin havainnollistamiseen, joka tukee vuorovaikutusta ja muodostaa yhteistä ymmärrystä sopimuksesta (Haapio 2012). Saavutettavasti laadittu omaishoitohoitosopimus voi tukea työntekijän ja omaishoitajan vuorovaikutuksen rakentumista sekä kaventaa valtasuhteita, jotka paikantuvat monimutkaiseen viranomaiskieleen ja asiantuntija-asemaan. Tämä on merkityksellistä, sillä omaishoitosopimuksen saavutettavuutta voidaan perustella asiakkaan oikeuksilla ja työskentelyn merkityksellisyydellä. Mikäli sopimusta ei syystä tai toisesta ymmärretä, se ei voi toimia työskentelyn tukena.

Kohti ennakoivaa ja saavutettavaa gerontologista sosiaalityötä

Olemme pohtineet ennakoivan ja saavutettavan omaishoitosopimuksen mahdollisuuksia gerontologisessa sosiaalityössä. Olemme halunneet kuvata omaishoitosopimuksen suhdetta tilanteiden kompleksisuuteen, inhimillisyyteen ja moninaisuuteen. Sopimukset voivat piilottaa yksilön todellisia ajatuksia, pelkoja ja toiveita, mikäli työntekijän ja omaishoitajan sekä hoidettavan vuorovaikutustilanteissa niille ei anneta tilaa, ei kysytä eikä kuulla. Ennakoivan sopimusajattelun potentiaali perustuu siihen, että se voi toimia yhteisen vuorovaikutuksen käsikirjoituksena (Haapio & Haavisto 2005; Haavisto 2006): omaishoitosopimus voi johdattaa pohtimaan esimerkiksi yksilöllisen hoivan toteutumisen edellytyksiä ja vaurautumista tilanteiden muuttamiseen. Näin omaishoitosopimukset tekisivät näkyväksi sekä omaishoitajan että työntekijöiden oikeudet ja velvollisuudet hoivasuhteessa ja nostaisivat myös omaishoitajien tekemän työn näkyväksi palvelujärjestelmässä.

Toinen näkökulmamme on paikantunut omaishoitosopimuksen saavutettavuuteen. On selvää, että omaishoitosopimus olisi laadittava omaishoitajaperheelle (Kalliomaa-Puha 2007, 422), mutta sopimus ei tavoita omaishoitajaa ja -hoidettavaa, jos se jää epäselväksi ja vaikeasti ymmärrettäväksi. Saavutettavuutta voidaankin jäsentää suhteessa yksilöiden moninaisuuteen ja erilaisiin tarpeisiin: olennaista on pohtia, miten ja millaisilla dokumenteilla ja vuorovaikutussuhteilla tieto olisi yksilölle saavutettavaa. Pyrkimyksenä on myös kaventaa valtasuhteita: saavutettavuuden vahvistaminen vähentää monimutkaista asiantuntija- ja viranomaiskieltä ja mahdollistaa yksilön osallistumisen omista asioista sopimiseen ja päättämiseen. Viime kädessä kyse on yksilön perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Jotta yksilön oikeus esimerkiksi hoitoon ja etuuksiin mahdollistuu, on niitä koskevan tiedon, hakemusten ja asiakirjojen ol-tava saavutettavia (Kalliomaa-Puha ym. 2023).

Vaikka sopimukset voivat ennakoivina ja saavutettavina toimia työskentelyn välineinä, ne eivät ole muusta yhteiskunnasta irrallisia. Sosiaalityön yhteiskunnallinen asiantuntijuus onkin lopulta merkityksellistä, kun pohditaan omaishoitoa ja sen kehittämistä. Esimerkiksi omaishoitoon liittyy monia taloudellisia ja poliittisia intressejä, sillä se on hyvinvointialueille edullisempi vaihtoehto kuin hoivan järjestäminen julkisina palveluina (Zechner 2016), ja sopimuksellisuuden sisältyminen yhteiskunnallisiin ja poliittisiin jännitteisiin esimerkiksi kodissa tapahtuvan hoidon ensisijaisuudesta (Ring ym. 2021). Poliittisten ja taloudellisten intressien kohdistuessa kotona järjestettävään hoivaan ja läheisiin tarvitaan myös sosiaalityön holistista ymmärrystä omaishoidon merkityksistä yksilölle, kodille ja läheisverkostoille. Pahimmillaan omaishoitosopimus voi antaa yksilölle hyvin kokonaisvaltaisen vastuu ilman, että tätä vastuuta kirjoitetaan mihinkään auki. Toisaalta myös palvelujärjestelmän vastuu omaishoitajan hyvinvoinnista jää tällöin kirjaimatta sopimukseen. Sosiaalityössä on tärkeää tunnistaa näitä erilaisia yhteiskunnallisia sig-

naaleja ja niiden suhdetta käytännössä kohdattaviin ilmiöihin, kuten erilaisiin asiakirjoihin ja sopimuksiin.

Kirjoittajat

Elina Laine, VT, erikoistutkija
Turun yliopisto
elanlai@utu.fi

Kirsi Günther, dosentti, YTT, yliopistonlehtori
Turun yliopisto
kirsi.gunther@utu.fi

Kirjoittajien lisäksi Soho-hankkeessa tutkijoina ovat FT Vaula Haavisto ja professori Laura Kalliomaa-Puha.

Kirjallisuus

- Ahonen K, Kuivalainen S, Liukko J, Nivalainen S, Palomäki LM, Polvinen A, toim. Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2019. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-691-006-5>
- Bressan V, Visintini C, Palese A. What do family caregivers of people with dementia need? A mixed-method systematic review. *Health Soc Care Community* 2020;28(6):1942–60. <https://doi.org/10.1111/hsc.13048>
- Casado T, Sousa L, Touza C. Older people's perspective about their participation in health care and social care services: a systematic review. *J Gerontol Soc Work* 2020;63(8):878–92. <https://doi.org/10.1080/01634372.2020.1816591>
- Granhölm C, Merikoski P, Kulmala M. Haavoittuvuus ja osallisuuden haasteet digitalisoituvissa sosiaalipalveluissa. Teoksessa: Renvik T, Säävälä M, toim. Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2023: näkökulmana väestösuhteet. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 2023:155–65. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-703-8>
- Günther K, Oja O. ”Valvotun vaihdon säännöt” -sarakuvastopimus multimodaalisena genrenä asiakkaan ja työntekijän väistä toimintaa tuottamassa. *Lähivertailuja* 2023/33:11–46. <https://doi.org/10.5128/LV33.01>

- Günther K, Raitakari S. Mielenterveyskuntoutusta väljän ja yksityiskohtaisen suunnitelmalomakkeen ohjaamana. Teoksessa: Heikkinen V, Voutilainen E, Lauerma P, Tiililä U, Lounela M, toim. Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käytäntöä. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus, 2012:101–28. Internet: <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/> (viitattu 11.11.2024).
- Günther K, Raitakari S, Juhila K. From plan meetings to care plans: genre chains and the intertextual relations of text and talk. *Discourse Commun* 2015;99(1):65–79. <https://doi.org/10.1177/1750481314555265>
- Haapio H. Sopimusten ja säädösten visualisointi: tie toimivampiin teksteihin. Kielikello, 2012. Internet: <https://www.kielikello.fi/-/sopimusten-ja-saadosten-visualisointi-tie-toimivampiin-teksteihin> (viitattu 11.10.2024).
- Haapio H. Next generations contracts: a paradigm Shift. Helsinki: Unigrafia, 2013.
- Haapio H, Barton TD, Compagnucci MC. Legal design for the common good: proactive legal care by design. In: Compagnucci MC, Haapio H, Hagan M, Doherty M, eds. *Legal design: integrating business, design and legal thinking with technology*. Cheltenham: Edward Elgar, 2021:56–81. <https://doi.org/10.4337/9781839107269.00011>
- Haapio H, Haavisto V. Sopimusosaaminen: tulevaisuuden kilpailutekijä ja strateginen voimavara. *Yritystalous* 2005;2, 7–15.
- Haapio H, Plewe D, de Rooy R. Next generation deal design: comics and visual platforms for contracting. In: Schweighofer E, Kummer F, Hötzendorfer W, Borges G. eds. *Networks: Proceedings of the 19th International legal informatics symposium IRIS 2016*. Wien: Österreichische Computer Gesellschaft, 2016:373–80.
- Haavisto V. Contracting in Networks. In: P. Wahlgren, ed. *A proactive approach*. *Scandinavian Studies in Law* 2006;49:238–53.
- Halen K. ”Raha ei ollut se ensisijainen, vaan ihan muut...”: työssä jatkaminen ja eläkkeelle siirtyminen sopimuksellisuuden kehässä. Helsinki: Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yhteiskuntapolitiikka, 2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3374-8>
- Invalidiliitto. Saavutettavuus. 2024. Internet: <https://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/tietoa-esteettomyydesta-ja-saavutettavuudesta/saavutettavuus> (luettu 11.10.2024).
- Juhila K. Aika paikka ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 2018.
- Kalliomaa-Puha L. Ennakoiva ajattelu vanhustenhuollossa: yksilöllinen omaishoitosopimus ennakoinnin välineenä. Teoksessa: Pohjonen S, toim. *Ex ante – ennakoiva oikeus*. Helsinki: Talentum, 2005:168–93.
- Kalliomaa-Puha L. Vanhoille ja sairaille sopivaa? Omaishoitosopimus hoivan instrumenttina. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 2007. <http://hdl.handle.net/10250/3306>
- Kalliomaa-Puha L, Ketola A, Pitkäsalo E, Sarjakuva, sosiaalihuolto ja saavutettavuus. Teoksessa: Paaananen J, Lindeman M, Lindholm C, Luodonpää-Manni M, toim. *Kieli, hyvinvointi ja haavoittuvuus: kohti kielellistä osallisuutta*. Helsinki: Gaudeamus, 2023:226–44.
- Kääriäinen A. Dokumentointi osana asiakasturvallisuutta. *Janus* 2022;30(4):392–406. <https://doi.org/10.30668/janus.114678>
- Laki omaishoidon tuesta 2.12.2005/937. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050937>
- Pitkäsalo, E, Ketola A, Haavisto V, Kalliomaa-Puha L. Image analysis as a visualization tool: translating contracts into comics. In: Corrales M, Haapio H, Fenwick M, eds. *Research handbook on contract design*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022:347–64. <https://doi.org/10.4337/9781839102288.00030>
- Raitakari S, Günther K, Räsänen JM. Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. Tampere: Tampere University Press, 2022. <https://doi.org/10.61201/tup.744>
- Raitakari S, Juhila K. Kotikäänne: hyvinvointipalveluiden ja -työn muutos. Teoksessa: Raitakari S, Günther K, Räsänen JM, toim. *Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus*. Tampere: Tampere University Press, 2022. <https://doi.org/10.61201/tup.744>
- Ray M, Milne A, Phillips J, Beech C, Phillips J, Richards S, et al. Gerontological social work: reflections on its role, purpose and value. *Brit J Soc Work* 2015;45(4):1296–312. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct195>
- Ring M, Kaarakainen M, Laulainen S, Rissanen S. Family carers as service producers – insights into psychological contracts. *Educ Gerontol* 2024:1–13. <https://doi.org/10.1080/03601277.2024.2401734>

- Ring M, Laulainen S, Rissanen S. Omaishoidon tuen järjestelmä sopimuksellisuuspuheena. *Janus* 2021;29(1):21–36. <https://doi.org/10.30668/janus.77316>
- Rostgaard T, Jacobsen F, Kroger T, Peterson E. Revisiting the Nordic long-term care model for older people – still equal? *Eur J Ageing* 2022;19(2):201–10. <https://doi.org/10.1007/s10433-022-00703-4>
- Selkokeskus. Selkokieli. Julkaistu 13.9.2024. Internet: <https://selkokeskus.fi/selkokieli/> (viitattu 15.9.2024).
- Seppänen M. Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa: Kananoja A, Lähteinen M, Marjamäki P, toim. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 2016:260–9.
- Soininvaara H. Asuinpaikka vaikuttaa rajusti omaishoitajan palkkioon. *Yle-uutiset* 12.8.2024. Internet: <https://yle.fi/uutiset/lyhyesti/74-20103705> (viitattu 11.10.2024).
- Sointu L. Väkiältä hoivan pimeänä puolena. Teoksessa: Sihto T, Vasara P, toim. Hoivan pimeä puoli. Helsinki: Gaudeamus, 2023:23–38.
- Sotkanet. Omaishoidon tuesta sopimuksen tehneitä 65 vuotta täyttäneitä hoitajia vuoden aikana yhteensä, 2023. Internet: <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=sy4PBwA=&region=s07MBAA=&year=sy5zAQA=&gender=t&cabs=f&color=f&buildVersion=3.1.1&buildTimestamp=202407081245> (viitattu 11.10.2024).
- Tiilikainen E. Jakamattomat hetket: yksinäisyyden kokemus ja elämänkulku. Helsinki: Gaudeamus, 2019.
- Tiirilä U, Karvinen K. Elämän ja kuoleman teksti: kirjoittaminen sosiaali- ja hoitotyössä. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus, 2017. https://www.kotus.fi/julkaisut/genrejulkaisut/elaman_ja_kuoleman_tekstit_kirjoittaminen_sosiaali-ja_hoitotyossa (viitattu 11.11.2024).
- Tikkanen U. Omaishoitajat pakottavuuksien vietävänä – huokoisesta kiinnittävän hoivan arkeen. Teoksessa: Honkasalo ML, Jylhänkangas L, Lepo A, toim. Haavoittuva toimijuus: sairastumisen ja hoiva hyvinvointivaltion laitamilla. Tampere: Vastapaino, 2022:189–22.
- Werner NE, Stanislawski B, Marx KA, Watkins DC, Kobayashi M, Kales H, et al. Getting what they need when they need it: identifying barriers to information needs of family caregivers to manage dementia-related behavioral symptoms. *Appl Clin Inform* 2017;26(1):191–205. <https://doi.org/10.4338/ACI-2016-07-RA-0122>
- Ylinen S. Gerontologinen sosiaalityö: tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopio: Kuopion yliopisto, 2008. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-27-1065-2>
- Ylinen T, Ylinen V, Ylinen S, Kalliomaa-Puha L. Itsemääräämisoikeuden ja suojelun välinen jännite gerontologisessa sosiaalityössä koronapandemian aikana. Teoksessa: Raitakari S, Harrikari T, Hekkala M, Kivipelto M, toim. Sosiaalityön kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2023. Jyväskylä: SoPhi, 2023:184–213. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9490-7>
- Zechner M. Omaishoitosopimus, velvoite vai merkityksetön paperi? Teoksessa: Halmetoja A, Koistinen P, Ojala S, toim. Sosiaalipolitiikan lumo. Tampere: Tampere University Press, 2016:54–64. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0114-9>